

Sosiaalipolitiikan politiikka keskieurooppalaisittain

BRIITTA KOSKIAHO

Viime vuosina sosiaalipolitiikka on ollut kiihtyvän keskustelun kohteena läntisessä Euroopassa. Muun muassa väestön ikääntymisen paine nähdään suurena uhkana. Lisäksi yksityisen ja julkisen talouden jatkuvat vaihtelut ovat tuoneet epävakautta julkisin varoin rahoitettuihin etuuksiin ja palveluihin.

Pohdin tässä kirjoituksessa, millaisia erilaisia sosiaalipoliittisia käsityksiä Keski-Euroopassa tällä hetkellä on ja minne sosiaalisen kysymyksen hoitamisessa ollaan menossa. Tarkastelen mannereurooppalaista sosiaalivaltiotyyppejä erityisesti sen johtavassa maassa Saksassa kuluvan vuosituhanen aikana tapahtuneen ajattelutavan muutoksen pohjalta. Eri poliittisilla suunnilla näyttää olevan toisistaan poikkeava käsitys siitä, mihin pitäisi olla menossa. Britit ovat tehneet varsinaisen innovaatio-oloikan ja keskittyneet kansalaisyhteiskunnan vastuuttamiseen, mitä on perusteltu kansalaisten vallan lisäämisellä. Myös saksalaiset ja muut keskieurooppalaiset ovat – havahduttuaan entisen järjestelmänsä rakoilemiseen – alkaneet hakea uutta suuntaa vastuun luovuttamiseksi kansalaisille. Sosiaalinen kysymys näyttää kääntyvän valtiollisesta politiikasta kansalaispolitiikaksi.

Vanhan sosiaalipoliittisen toteamuksen mukaan sosiaalinen kysymys ei tule koskaan kuolemaan yhteiskunnasta. Sen sijaan se kyllä muuttaa alati muotoaan, kuten myös keinot, joihin tartutaan sen hoitamiseksi. Mutta mikä muu muuttuu, siinä on ajankohtainen tutkimusaihe.

Vakuutusperusteinen järjestelmä horjuu

Keski-Euroopan saksankielisillä alueilla sosiaalipolitiikka on muodostunut ennen kaikkea sosiaalivakuutuksen ympärille. Saksalaista hyvinvointivaltiota, sosiaalivaltiota, rahoitetaan kolmikantaperi-

aatteen mukaan eli valtion veroin sekä työnantajien ja työntekijöiden maksuin. Vakuutuksen hallinnoinnissa työmarkkinajärjestöt ovat perinteisesti olleet vahvasti mukana.

Jo parikymmentä vuotta sitten Saksassa havahduttiin siihen, että sosiaalivakuutusjärjestelmää uhkaa rahoituspohjan kriisi. Niinpä järjestelmää on vähitellen uudistettu, usein niin, että etuuksia on karsittu tai niiden tasoa vähennetty (Buntenbach 2013). Myös saksalainen erikoisuus, vanhojen ihmisten hoivavakuutus, on joutunut tarkistuksen alaiseksi. Ansiosidonnaisten vakuutusten kohderyhmät ovat liian kapeasti rajattuja, ja ulkopuolelle tippuu avun tarpeessa olevia. Yrittäjät ja erittäin hyvin toimeentulevat ryhmät vakuuttavat itsensä yksityisesti eivätkä ole kiinnostuneita järjestelmän laajentamisesta tai etuuksien lisäämisestä. Valtio ja työnantajat kokevat sosiaalivaltion liian kalliiksi. Naapurissa Sveitsissä sosiaalivakuutukseen suhtaudutaankin niin, että sosiaalivakuutukseen voidaan ottaa lisävakuutus, jolloin palvelut tai etuudet paranevat. Jos on varaa, turvautaan haluttaessa yksityiseen lisävakuutukseen.

Saksassa sosiaalipolitiikkaan tehtiin vuosina 2002–2005 ns. Hartz-uudistuksia, joiden yhteinen tunnusmerkki on julkisen vastuun vähentäminen (Becker 2015; Studie: Hartz-IV-Satz liegt 45 Euro zu niedrig 2015). Nykyinen Angela Merkelin hallitus haluaa, että 1800-luvulta peräisin olevaa bismarckilaista sosiaalivakuutusjärjestelmää pitäisi uudistaa vapauttamalla työnantajat rahoitusvastuusta. Kristillisdemokraattinen unioni (CDU) haluaisi yksityistää sosiaalivakuutukset ja antaa vakuutukset vakuutettujen käsiin. Ideana on, että kansalaiset ottavat vastuuta vakuutuksen saajina entistä enemmän. Vähitellen kollektiivisiin sopimuksiin perustuva järjestelmä puretaan kokonaan (Selbstverwaltung 2013, 339–347). Ruotsissa eläkkeet uudistettiin osittain tämän idean

pohjalta, kun siirryttiin vapaavalintaiseen eläkejärjestelmään pörssiosakkeitten kasvun huumassa 1990-luvun lopulla. Eläkkeen saaja valitsee eläkeyhtiönsä itse ja kantaa taloudellisen riskin valinnoistaan.

Hollannissa idea siirtää vastuuta entistä enemmän kansalaisille itselleen sekä vakuutuksista luopuminen on toteutettu aivan viime vuosina, kun vanhojen ihmisten mammuttimaisista vanhainkodeista on luovuttu. Aiemmin tämä hoito rahoitettiin sosiaalivakuutuksin. Nyt ikääntyneet avuntarvitsijat siirretään pois laitoksista kuntien rahoituksen vastuulle. Ideana on, että kunnat osaavat siirtää vähitellen rahoitusvastuuta itse kansalaisille. Ne käyttävät erilaisia paikallisia – sosiaalitalouden, järjestöjen ja yhteiskunnallisten yritysten – palvelumuotoja. Puhutaan palvelujen parantamisesta, kun laitosasukas pääsee kotihoitoon. Vakuutusturva poistuu ja laitosasukkaasta tulee kunnan budjetin heilahtelujen uhri (Koskiahho 2015).

Vakuutus pohjaista sosiaalipolitiikkaa käyttävät maat näyttävät pikku hiljaa pienentävän julkista rahoitusvastuutaan. Keinoina ovat yksityiselle tai sosiaalitalouden sektorille siirtäminen, kuntien käyttäminen väliportaana sekä suora vakuutettujen itsevastuun lisääminen.

Kritiikki muutosta kohtaan

Edellä kuvatun kehityksen kriitikot ovat tutkijoita, vasemmistopoliitikoita, vihreitä poliitikoita sekä erilaisten sosiaalisten järjestöjen edustajia. Jälkimmäiset joutuvat konkreettisesti tekemisiin yhteiskunnallisten epäkohtien seurausten kanssa. Kritiikin kohde Saksassa on sama kuin muissakin eurooppalaisissa maissa viime aikoina: talouden ylivalta. Päädytään sosiaalipolitiikan kaventamiseen ja tämän aiheuttamiin sosiaalisiin seurauksiin sekä yhteiskunnan legitimitettiin ja luottamuksen heikkenemiseen.

Angela Merkelin hallitus saa osakseen poliittista kritiikkiä, jossa ääri vasemmisto painottaa erityisesti vanhuusköyhyyden peikkoa. Tutkimuksissa on todettu, että vanhuusköyhyys onkin viime vuosina jo ollut kasvussa erityisesti naisten keskuudessa (Brosig 2014). Kuitenkin prosentuaalisesti vanhojen suhteellinen köyhyys on edelleen vähäisempää kuin väestössä keskimäärin. Vanhojen ihmisten heitteillejätön pelko jäytää kuitenkin monen mieltä. Enemmistö vanhoista on perheittensä hoivan varassa, mutta tutkimuksin on to-

dettu, että jopa kolmanneksen tilanne edellyttäisi parempaa hoitoa kuin mitä he nyt saavat. Saksassa on myös yli 100 000 sen itäisistä naapurimaista tullutta hoidettavan kotona asuvaa yksityistä hoitajaa, jotka vaihtuvat noin kuuden kuukauden välein.

Kustannuspaine onkin saanut jo useat perheet keksimään, että ikääntyvälle vanhemmalle voi hankkia hoivapaikan itänaapureiden hoivakodeista, joissa hinnat ovat Saksaa halvemmat ja hoivavakuutuksen taso riittää kustannusten peittämiseen paremmin kuin kotimaan hoivakodeissa. Saksassa perustuslain mukaan lapsilla on ensisijainen huolenpitovelvollisuus vanhemmistaan.

Hollannissa kuningas onkin todennut, että siirrymme Euroopassa kohti osallistuvaa sosiaalipolitiikkaa. Sitä mannereurooppalainen systeeminmuutos näyttää tekevänkin (Meichenitsch 2013).

Muutamit sosiaalipolitiikasta kirjoittavat saksalaiset tutkijat ovat erittäin ärhäköitä hallituksen politiikan arvostelijoita. Kritiikin kohteena on etenkin uusliberalismin hengessä tehtävä politiikka, jossa puretaan sosiaalisen vastuun järjestelmää. Niin hallitus kuin kriitikotkin puhuvat sosiaalipolitiikan kurssin muutoksesta: kriitikot vaativat nykymentulle muutosta, hallituksen edustajat taas entisen sosiaalisen vastuun kurssinmuutosta kohti itsevastuuta ja sosiaalitalouden harjoittajien omaa vastuuta. Sosiaalitalous (eli saksalaisittain järjestöjen omistamat suuret konsernit) on huolehtinut sosiaalipalveluista sosiaalivakuutuksen tiliin. Yksityiset yrittäjät ovat vasta viime aikoina tulleet luomaan markkinoita ja kilpailemaan sosiaalivakuutuksen rahoista sosiaalitalouden kanssa.

Yksi huolestuneista on professori Christoph Butterwege Kölnin yliopistosta. Hän on arvostellut nimenomaan Hartz-uudistuksia jo aiemmissa julkaisuissaan. Kirjassaan *Hartz IV und die Folgen. Auf dem Weg in eine andere Republik* (2015) hän kritisoi Hartz IV -ohjelmaa työvoiman aktiivinnista ja kansalaisten itsevastuun kasvattamisesta. Aktivointiohjelmaa Butterwege nimittää ”Sozial ist, Was Arbeit schafft” -ohjelmaksi eli vuoden 1932 Hitlerin aikaisen sosiaalipolitiikan ohjelmaksi, varsinaiseksi orjaohjelmaksi. Mitä muuta kuin orjuutta on se, että sosiaaliseksi nimetään pakkotyö, hän toteaa ja varoittaa, että sosiaalivaltion tuhoaminen on samalla demokrati-an tuhoamista.

Hartz IV -ohjelmallaan hallitukset, joissa myös sosiaalidemokraatit ovat olleet edustettuina, ovat Butterweggen mukaan synnyttäneet Saksaan pe-

lon ilmapiiriin, ja monet ovat jättäneet aiemmin sosiaalivaltiota ajaneen sosiaalidemokraattisen puolueen, kuten Butterwegge on itsekin tehnyt. Matalapalkkayhteiskunta laajenee, ja niillä, jotka joutuvat sosiaalikansalaisiksi, on entistä vähemmän valinnan varaa. Sellaista yhteiskuntaa johtavat vain ne, joilla on varaa, ei enää enemmistö, hän kritisoi. Ulospääsytie tästä tilasta on siinä, että ammattiyhdistysliike, kirkot, kolmannen sektorin edustajat sekä globalisaatiokriitikot löytävät toisensa ja panevat ”stopin” tälle kehitykselle. Uutta tulevaisuusvisiota hän ei kuitenkaan esitä.

Paluu luokkayhteiskuntaan on usein kritiikin perusteena. Tästä näkökulmasta sosiaalivaltiota ja sen muuttumista pohtii Barbara Solf-Leipold kirjassaan *Schafft der Sozialstaat neue Klassenlage?* (2009). Hän kysyy, luoko sosiaalivaltio eli hyvinvointivaltio uutta luokkarakennetta saksalaiseen yhteiskuntaan. Solf-Leipold tulee siihen tulokseen, että vertikaalisesti ja horisontaalisesti muista eriytynyt sosiaalikansalaisten luokka ei ole oikea luokka siinä mielessä, mitä luokka-käsitteellä on aiemmin tarkoitettu. Vanhuuseläkeläiset esimerkiksi eivät muodosta luokkaa. Työttömät ja yhteiskunnasta pitkään syrjään vetäytyneet eivät myöskään muodosta sellaista potentiaalia, josta syntyisi kunnollinen olemassa olevan yhteiskuntajärjestyksen horjuttaja, kuten työväenluokasta aikoinaan. Luokkakäsittekin on kompleksisoitunut. Kirjoittaja toteaa, että yhteiskunta on kuitenkin toimillaan tai toimimattomuudellaan osasyllinen siihen, etteivät kaikki pysy mukana tässä kovassa menossa myöskään Saksassa.

Uudistamisen hankaluus

Yhteiskunnallisten toimijoiden roolien muutosvaade onkin kysymys, joka hankaloittaa sosiaalipolitiikan uudistamista. Jos vaaditaan, että ihmisten on otettava enemmän vastuuta, niin miten tämä sitten pitäisi tehdä? Uusi syrjäytynyt epämääräinen joukko, joka sisältyy länsimaisiin yhteiskuntiin nykyä, pitäisi saada mukaan kehitykseen. EU:n viime vuosien sosiaalipoliittinen ote on keskittynyt aktivoivaan sosiaalipolitiikkaan, sosiaalisten investointien suosimiseen sekä sosiaalisten etuuksien leikkaamiseen edistämiseen. Jälkimmäisestä seurauksena jäsenmaissa on organisaatiomuutoksia.

Aktivoiva sosiaalipolitiikka, joka oli myös Saksan Hartz-uudistusten keskiössä työvoimapolitiikan osalta, on osoittautunut pulmalliseksi eri maissa juuri syrjäytyneiden kohdalla. Nämä eivät tartu tähän mahdollisuuteen siten kuin hallitukset halusivat.

Myös investoiva sosiaalipolitiikka on käytössä Saksassa. Nykyhallitus korostaakin keskittymistä nimenomaan lasten kehittämisen ja kouluttamisen tehostamiseen ja viittaa Pisa-tuloksiin. Sosiaalipolitiikka nähdään kasvattamisena ja kouluttamisena, jolloin aktivoiva linjakin muuttuu positiiviseksi vaihtoehdoksi.

Barack Obaman hallituskaudella on USA:ssa nostettu esiin käyttäytymisen taloustieteeseen nojaava rohkaisupolitiikka, ns. nudge-politiikka. Se alkoi levitä tämän vuosikymmenen alussa myös Eurooppaan – ensin Britanniaan, sitten Tanskaan, Hollantiin, Ranskaan, Norjaan ja aivan viime aikoina myös Saksaan (Koskiahio 2014; Fischer ja Lotz 2013). Kansalaisten käyttäytymistä tulee ohjailulla heidän oman parhaansa mukaisesti valintoihin, jotka joku muu tietää ja tuntee paremmin kuin yksilö itse. Näin säästetään myös julkisia varoja. Aktivoiva sosiaalipolitiikka on hyvä esimerkki myös nudge-politiikasta. Sosiaalisten investointien ohjailulla voidaan ohjata palvelujen käyttäjiä. Leikkauspolitiikka taas vaatii ihmisten käyttäytymisen muutoksia, kun etuuksia vedetään pois.

Yhteiskunnalliset muutokset saattavat johtaa menneen yhteiskunnan haikailuun. Näin on tapahtunut myös Saksassa. Jotkut vasemmistopoliitikot keskustelevat Saksassa siitä, miten saataisiin aikaan sellainen muutos, että voitaisiin palauttaa sosiaalivaltiollinen tila ennen Hartz IV-uudistuksia eli 1990-luku. Äärivasemmisto ja vihreät ovat esittäneet perustulotyyppisiä vaihtoehtoja, kuten idean kansalais- eli kansanvakuutuksesta, *Bürgerversicherungista*. Siinä luovuttaisiin ansiosidonnaisesta vakuutuksesta ja siirryttäisiin kaikkien kansalaisten vakuuttamiseen verovaroin tai progressiivisin maksuin. Ehdotus on saanut aikaan keskustelua mutta myös tyrmäyksen oikeistolta. Toinen ehdotus on perustulo kaikille niille, jotka nyt joutuvat kunnan erilaisten viimesijaisten toimien kohteiksi.

Oikeistopoliitikot miettivät enemmän keinoja, joilla edistetään sosiaalisen vastuun siirtämistä kansalaisille ja kansalaisyhteiskunnalle, miten aktivoitaisiin kansalaisia ja voitaisiin siirtyä investoivaan suuntaan. Sosiaalidemokraateilla ja kristillisdemokraateilla on yhteisiä näkemyksiä aktivoinnista ja investoinnista, kuten on ollut myös vastaavien puolueiden viimeaikaisissa hallituksissa Britannian sakin.

Sosiaalipolitiikan tulevaisuuskuvat

Josef Schmid, joka toimii professorina Tübingenin yliopistossa, on kiteyttänyt vuonna 2012 saksalaisen sosiaalipolitiikan tulevaisuusmahdollisuudet kolmeen skenaarioon:

- sosiaalivaltion alasajo ja subsidiariteetti
- riskienhallinta infrastruktuurin parantamisen ja aktivoinnin avulla
- sosiaalivaltion jatkaminen sosiaalivakuutuksen avulla, mutta normaliteettiperiaatteen tiukentaminen ja sosiaaliturvan erilaistuminen.

Viimeisessä vaihtoehdossa kiristetään nykylinjaa. Duaalimalli korostuu, kun väkeä tippuu entistä enemmän sosiaalivakuutuksen ulkopuolelle kunnallisen sosiaaliavun piiriin. Kaikki kansalaiset eivät mahdu normaliteettien sisään ja jäävät standardiriskien ulkopuolelle. Vakuutusmaksut vastaavat täysin saatavia etuuksia. Vähitellen ei enää olekaan kysymys sosiaalivaltiosta sen alkuperäisessä merkityksessä vaan entistä ehdollisemmasta sosiaalipolitiikasta.

Aktivoivassa vaihtoehdossa investoidaan nuoriin ikäluokkiin. Myös vammaisille ja vanhoille ihmisille tulee työvelvoite – tai oikeus työnteokoon. Saksassa vanhuuseläkeikä onkin jo 68 vuotta. Ihanne on, että kaikki saadaan mukana aktiivisiksi kansalaisiksi. Ns. ”Fördern und fordern”-politiikan mukaan rohkaistaan ja vaaditaan kuten nudge-politiikassa. Materiaalinen yhdenvertaisuus toteutetaan perusturvan avulla. Infrastruktuuripolitiikan tavoite on haittojen minimointi. Kyse on velvoittavasta sosiaalipolitiikasta.

Ensin mainitussa vaihtoehdossa sosiaalipolitiikan lähtökohdaksi otetaan subsidiariteettiperiaate: sosiaalinen tuki synnytetään alhaalla, yhteisöissä ja kansalaisyhteiskunnassa, ja tätä kansalaisyhteiskunnan toimintaa valtio sitten tukee. Saksassa on voimakas kolmannen sektorin toimintaperinne sekä ylä- että alatasolla. Schmid näyttää kuitenkin epäilevän, ettei tällaisesta kansalaisten varaan jäävästä sosiaalipolitiikasta ole kokonaisvisioksi toisin kuin Britanniassa, jossa kansalaisyhteiskunnan valtaistaminen on otettu jo tärkeimmäksi tavoitteeksi (Koskiahio 2015).

Saksan sosiaalivaltiollisen kehityksen visioista voi myös kysyä, ovatko skenaariot toisensa poisulkevia. Entäpä jos tuleva kehitys sisältääkin osia niiden kaikkien perusteista: traditionaalisen käsityksen sosiaalisten riskien varalle varautumises-

ta julkisella turvalla, tätä täydentävän panostamisen kansalaisten toimeliaisuuden tukemiseen eri keinoin sekä paikallistason vapaaehtoisten kansalaistoimijoiden tuen, aseman ja oikeuksien selventämisen?

Brittiyhteiskunnan viime vuosien Big Society -linjaukset, jotka perustuvat osittain jo Labourin hallituskauten vuosina 1997–2010, noudattelevat tämänkaltaista kokonaisnäkemystä (Davies 2012). Ennen David Cameronin hallituksen (2010–2015) valtakautta konservatiivit esittivät, että voitaisiin siirtyä budjettiperusteisen sosiaalipolitiikan viidakosta suoraan yksityisiin vakuutuksiin, joilla voitaisiin taata ihmisten elämän perusta. Tämän turvan päälle sitten rakennettaisiin asuinyhteisötason toimintaa korostava kansalaisyhteiskunnallisten toimijoiden verkosto, joka saisi hoitaakseen myös julkisia palveluita (Bailey & Pill 2011). Näin saataisiin julkista valtaa ja menoja pienemmiksi. Samalla siirryttäisiin aktivoimaan työvoimapolitiikkaan ja kannustettaisiin kansalaisia entistä enemmän. Koulutukseen saataisiin enemmän väljyyttä ja valinnan vapautta ruotsalaismallisin vapaakouluin.

Sosiaalivakuutuksesta yksityisvakuutukseen siirtymisen käyttäminen perustana muille uudistuksille sai vastaansa niin paljon kritiikkiä Britanniassa, että siitä luovuttiin vuonna 2010. Samalla putosi uudistuksen perusta myös kansalaisten perusturvan takaamiselta, koska entinen sosiaalivakuutusjärjestelmä oli poukkoileva. Yksityisvakuutusturvaan siirtyminen olisi kuitenkin muuttanut koko Englannin, mistä tässä oli kysymys, kertaheitolla ei-sosiaalivaltioksi saksalaista käsitteistöä käyttäen.

Sen sijaan muut esitykset on toteutettu pikavauhtia uuden lainsäädännön, rahoitusjärjestelmien, rahoitusratkaisujen ja vallan luovuttamisen avulla. Julkista valtaa on kavennettu ja siirretty tehtäviä kansalaisyhteiskunnan ja sosiaalitalouden toimijoille: järjestöille, yhteiskunnallisille yrityksille ja hyväntekeväisyysorganisaatioille (ks. Koskiahio 2014; 2015). Myös brittitutkijoita vaivaa kysymys siitä, onko uusien kansalaisyhteiskunnan kanssa tehtyjen kumppanuuksien esittäminen vain keino päästä eroon julkisesta sosiaalipolitiikasta – kuten Saksassa epäillään Harz IV -ohjelman tekemisen – ja siirtyä hyvinvointimarkkinoille (Grohs 2014).

Sosiaalipolitiikan politiikka on hajallaan

Saksalaiset säätiöt ovat koonneet sosiaalidemokratiaa lähellä olevien tutkijoiden ja ammattiyhdistysjohtajien käsityksiä eurooppalaisesta sosiaalipolitiikasta ja sen tulevaisuudesta e-kirjaksi (Grozelier 2013). Kirjoittajat kaipaavat vanhojen Ranskan vallankumouksen arvojen ja erityisesti solidaarisuuden kunnioittamisen palauttamista kriisiytyneeksi arvioimaansa eurooppalaiseen sosiaalipolitiikkaan. Sosiaalidemokraatit ihannoivat toisen maailmansodan jälkeisten New Deal -sopimusten aikaa eivätkä osaa esittää tähän maailman aikaan soveltuvia konkreettisia tavoitteita.

Saksan oikeistossa taas ollaan purkamassa yhteiskunnallista sopimusta, johon mannereurooppalainen korporatiivinen, brittien liberaalinen ja pohjoismainen sosiaalipolitiikan malli ovat perustuneet. Äärivasemmisto ja vihreät taas kannattavat perusturvapohjaisia ratkaisuja, kuten perustuloa tai kaikille taattavaa perusvakuutusturvaa.

Kaikki poliittiset tahot näyttävät antautuneen globaalin talouden ehdoille niin Saksassa kuin muuallakin Euroopassa. Hegemoniset aja-

tukset nousevatkin taas kerran pintaan selitettäessä eliittien johtamaa maailmanmenoa (Joseph 2013). Julkisen vallan hallintakeinot näyttävätkin foucaultilaisilta pakkokeinoilta (*governmentality*), joita perustellaan myös käyttäytymisen taloustieteellä, kuten rohkaisupolitiikalla (Binder & Lades 2015). Kouluttaen ja kasvattaen sekä rohkaisten lisätään kansalaisten sietokykyä siihen, että nämä ottavat vastuuta itsestään yksilöinä ja yhteisöinä. Julkinen sektori vetäytyy taka-alalle vedoten taloudellisiin rajoitteisiin. Tällä menolla olemme tulossa myös demokratian kriisiin eri Euroopan maissa. Pakolaisten vyöry Eurooppaan vuonna 2015 ei tilannetta ainakaan paranna, kun yhteiskunnat näyttävät jo itsestään olevan käymistilassa.

Nähtäväksi jää, kuinka kauas nykyinen suunta kansalaisyhteiskunnan vastuuttamisesta kantaa. Sitä pidetään tärkeänä tämän hetken konservatiivisten päätöksentekijöiden keskuudessa niin Saksassa kuin Britanniasakin. Toista kautta vuonna 2015 aloittaessaan David Cameronin konservatiivihallitus julisti, että Britannia pyrkii kehittämään vapaaehtoisten kansakunnaksi. Näin pitkällä ei Saksassa vielä olla.

KIRJALLISUUS

- Bailey, Nick & Pil, Madeleine: The continuing popularity of the neighbourhood and neighbourhood governance in the transition from the 'big state' to the 'big society' paradigm. *Environment and Planning C: Government and Policy* 29 (2011):5, 927–942.
- Becker, Irene: Der Einfluss verdeckter Armut auf das Grundsicherungsniveau. Arbeitspapier 309. Hans-Böckler-Stiftung, 2015. http://www.boeckler.de/52891_52904.htm (luettu 1.3.2015)
- Binder, Martin & Lades, Leonhard K.: Autonomy-Enhancing Paternalism. *Kyklos* 68 (2015):1, 3–27.
- Brosig, Magnus: Problem Altersarmut? Reformkorridore deutscher Alterssicherungspolitik. *Zentrum für Sozialpolitik. Universität Bremen. ZeSReport* 1/2014, 33–37.
- Buntenbach, Annelie: Kurswechsel in der Sozialpolitik notwendig. *Soziale Sicherheit* 10/2013, 324.
- Butterwegge, Christoph: Hartz IV und die Folgen. Auf dem Weg in eine andere Republik. Weinheim/Basel: Beltz Juventa, 2015.
- Davies, Jonathan S.: Active citizenship: navigating the Conservative heartlands of the New Labour project. *Policy & Politics*, 40 (2012):1, 3–19.
- Fischer, Mira & Lotz, Sebastian: Ist Sanfter Paternalismus ethisch vertretbar? *Sozialer Fortschritt* 63 (2013): 3, 52–58.
- Grohs, Stephen & Schneiders, Katrin & Heinze, Rolf G. (Hrsg.): *Mission Wohlfahrtsmarkt. Wirtschafts- und Sozialpolitik*, Band 10. Baden-Baden: Nomos. Verlagsgesellschaft, 2014.
- Grozelier, Anne-Marie & Hacker, Björn & Kowalsky, Wolfgang & Machnig, Jan & Meyer, Henning & Unger, Brigitte (eds.): *Roadmap to a Social Europe. Social Europe Journal. Social Europe Report II*, 2013. www.social-europe.eu (luettu 1.3.2015)
- Joseph, Jonathan: Resilience as embedded neoliberalism: a governmentality approach. *Resilience* 1 (2013):1, 38–52.
- Koskiahho, Briitta: Kumppanuuden sosiaalipolitiikkaa etsimässä. *Setlementtijulkaisu* 32/2014. Helsinki: Suomen Setlementtiliitto ry, 2014.
- Koskiahho, Briitta: Tehdään enemmän vähemmällä. *Kansalainen ja kansalaisyhteiskunta sosiaalipolitiikan voimavarana. Yhteiskuntapolitiikka* 80 (2015):1, 54–63.
- Meichenitsch, Katharina & Neumeyer, Michaela & Roitner, Anita: Editorial. *Kurswechsel: Zeitschrift für gesellschafts-, wirtschafts- und umweltpolitische Alternativen* 2/2013, 3–6.
- Schmid, Josef: Probleme und Zukunftsperspektiven des Sozialstaates, 2012. <http://www.bpd.de/politik> (luettu 28.2.2015)
- Selbstverwaltung: *Soziale Sicherheit* 10/2013, 339–347.
- Solf-Leipold, Barbara: Schafft der Sozialstaat neue Klassenlage? Über Ursache, Entwicklung und Bedeutung von Versorgungsklassen. *Schriftenreihe Socialia. Band 104. Hamburg: Verlag Dr Kovac, 2009. Studie: Hartz-IV-Satz liegt 45 Euro zu niedrig. Frankfurter Allgemeine* 4.2.2015.